

دولت و تورم

غلامرضا سرآبادانی

شناسنامه پژوهشی اثر

عنوان طرح نامه : دولت و تورم

پژوهشکده: نظام های اسلامی ، گروه علمی: اقتصاد ، محقق : غلامرضا سرآبادانی

ناظر علمی: دکتر سمید فراهانی فرد

ارزیابان علمی: آقایان دکتر محمدنقی نظربور، دکتر محمدرضا یوسفی، حجت الاسلام احمدعلی یوسفی

ویراستار علمی: دکتر سیدعباس موسویان

موضوع اصلی: دولت و سیاست های تورمزا

مدت انجام تحقیق: ۱۳۸۲ الی ۱۳۸۵

دولت و تورم

غلامرضا سرآبادانی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طراح جلد: بیژن صیغوری

چاپ اول: ۱۳۸۶

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۵۰۰ تومان

شابک: ۸ - ۱۵ - ۲۹۸۲ - ۹۶۴ - ۹۷۸

چاپ و صحافی: چاپخانه مجمع جهانی اهل بیت (ع)

سرشناسه: سرآبادانی، غلامرضا، ۱۳۳۲-

عنوان و پدیدآور: دولت و تورم / سرآبادانی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۶.

مشخصات ظاهری: ۲۱۴ ص.

قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال شابک: 978-964-2982-15-8

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. {۲۹۵} - ۳۰۴، همچنین به صورت زیرنویس.

یادداشت: نمایه.

موضوع: تورم، موضوع: تورم -- ایران.

موضوع: اسلام و اقتصاد.

شماره افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده بندی کنگره: ۱۳۸۶ ۹۶۴/داس HG۲۹۹۱

رده بندی دویی: ۳۳۲/۴۱

شماره کتابشناسی ملی: ۱۱۴۵۲۵۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست اجمالی

۱۵	..... پیشگفتار
۱۷	..... مقدمه
۲۵	..... بخش اول: سیاست‌های تورمی و انواع آن‌ها
۳۱	..... فصل اول: تعاریف و کلیات
۵۳	..... فصل دوم: سیاست‌های تورمی و اهداف آن
۶۷	..... فصل سوم: اهداف نظام اقتصادی اسلام
۹۳	..... فصل چهارم: ملاک‌ها، معیارها و ارزیابی سیاست‌های تورمی
۱۲۱	..... بخش دوم: تورم، عوامل و سیاست‌های مقابله با آن در صدر اسلام
۱۲۵	..... فصل اول: بررسی تورم در صدر اسلام
۱۵۱	..... فصل دوم: سیاست‌های مقابله با تورم در عصر تشریع
۱۷۱	..... بخش سوم: سیاست‌های تورمی در ایران
۱۷۵	..... فصل اول: تورم در ایران و جهان
۱۹۱	..... فصل دوم: ارزیابی اهداف دولت در برنامه‌های سوم و چهارم
۲۰۹	..... فصل سوم: ارزیابی سیاست‌های دولت از دیدگاه اهداف برنامه سوم
۲۲۳	..... بخش چهارم: راهبرد اسلامی
۲۲۷	..... فصل اول: راهبرد کلان اسلامی
۲۳۹	..... فصل دوم: الگوی اسلامی جهت برون‌رفت از شرایط فعلی اقتصاد ایران
۲۷۳	..... فصل سوم: نتایج تحقیق، اثبات فرضیه‌ها و آرایه رهیافت‌های سیاسی
۲۹۵	..... کتابنامه
۳۰۵	..... فهرست آیات و روایات
۳۰۹	..... نمایه

فهرست تفصیلی

۵	فهرست اجمالی
۷	فهرست تفصیلی
۱۵	پیشگفتار
۱۷	مقدمه
۱۷	طرح موضوع و مسأله
۱۸	ضرورت و اهداف تحقیق
۱۹	ترتیب منطقی مباحث
۲۰	روش تحقیق
۲۱	فرضیه‌های تحقیق
۲۱	پیشینه تحقیق
۲۵	بخش اول: سیاست‌های تورمی و انواع آن‌ها
۳۱	فصل اول: تعاریف و کلیات
۳۱	الف. تعریف تورم
۳۲	ب. انواع تورم
۳۴	ج. علل تورم
۳۵	۱. علل ساختاری
۳۷	۲. فشار تقاضا
۳۸	۳. فشار هزینه
۴۰	۴. عوامل وارداتی (خارجی)
۴۰	۵. عوامل و شرایط روانی

۶. تورم عارضی ۴۱
- د. آثار تورم ۴۱
۱. آثار اقتصادی تورم ۴۱
- الف. اثرات تورم روی تولید ۴۲
- ب. اثرات تورم بر توزیع درآمدها ۴۳
- ج. اثرات تورم بر پس انداز ۴۳
- د. اثرات تورم بر تقاضا ۴۴
- ه. اثرات تورم روی سرمایه گذاری ۴۴
- و. آثار تورم روی تصمیم گیری های اقتصادی ۴۴
- ز. تأثیرپذیری بودجه دولت از تورم ۴۵
- ح. تأثیرپذیری تجارت خارجی از تورم ۴۶
۲. آثار اجتماعی و سیاسی تورم ۴۷
- ه. شیوه های مقابله با تورم ۴۸
- الف. مبارزه با علل تورم ۴۸
- ب. مقابله با آثار تورم ۵۱
- ج. مقابله با خود تورم ۵۲
- نتیجه ۵۲
- فصل دوم: سیاست های تورمی و اهداف آن ۵۳
۱. سیاست اقتصادی ۵۳
- الف. انواع سیاست های اقتصادی ۵۴
- ب. انواع سیاست های رونق و تثبیت ۵۴
- ج. شرایط اجرای سیاست های اقتصادی ۵۷
- د. اهداف سیاست های اقتصادی ۵۸
۲. سیاست های تورمی ۶۰
- الف. انواع سیاست های تورمی ۶۰
- ب. اهداف سیاست های تورمی ۶۱
- نتیجه ۶۵
- فصل سوم: اهداف نظام اقتصادی اسلام ۶۷
۱. رفاه عمومی ۶۹
۲. امنیت اقتصادی ۷۲

۳. رشد اقتصادی ۷۴
۴. استقلال اقتصادی ۷۵
۵. عدالت اقتصادی ۷۷
- الف. تعریف عدالت ۷۷
- ب. رابطه عدالت با سایر اهداف ۷۹
۱. عدالت و رفاه عمومی ۸۰
۲. رابطه عدالت با امنیت و استقلال ۸۳
۳. عدالت و رشد اقتصادی (تزامم یا عدم تزامم) ۸۳
- فصل چهارم: ملاک‌ها، معیارها و ارزیابی سیاست‌های تورمی ۹۳
۱. دو نوع ملاک و معیار ۹۳
۲. نظام توزیع اسلامی (ویژگی و اصول) ۹۷
- یک. ویژگی ۹۷
- دو. اصول کلی نظام توزیع عادلانه در اسلام ۹۸
۳. معیارهای سیاست عادلانه ۱۰۱
- معیار اول: تثبیت قیمت‌ها ۱۰۱
- یک. رفع موانع ۱۰۲
- دو. اصلاح ساختار اقتصاد ۱۰۳
- معیار دوم: تقویت توازن اجتماعی ۱۰۶
- معیار سوم: تقویت امنیت اقتصادی ۱۰۶
۴. معیارهای عدالت (سنجش توزیع عادلانه درآمد) ۱۰۷
- الف. توزیع شخصی یا مقداری درآمد ۱۰۷
- ب. توزیع مبتنی بر سهم عوامل تولید ۱۰۹
- ج. نقد این معیارها ۱۱۰
- د. مقیاس پیشنهادی (توزیع ترکیبی) ۱۱۱
- ه. دعیار جدید ۱۱۲
- ویژگی‌های معیار جدید ۱۱۳
۵. ارزیابی سیاست‌های تورمی ۱۱۵
- یک. خلاصه‌ای از مباحث گذشته ۱۱۵
- دو. ارزیابی سیاست‌ها ۱۱۷

بخش دوم: تورم، عوامل و سیاست‌های مقابله با آن در صدر اسلام ۱۲۱	
فصل اول: بررسی تورم در صدر اسلام..... ۱۲۵	
۱. بررسی تغییر قیمت‌ها و کیفیت آن در عصر تشریع..... ۱۲۵	
۱.۱. اصل تغییر قیمت..... ۱۲۵	
دسته اول..... ۱۲۶	
دسته دوم..... ۱۲۷	
الف. روایات..... ۱۲۷	
ب. نقل‌های تاریخی..... ۱۲۹	
۱.۲. تغییرات در سطح عمومی قیمت‌ها یا قیمت نسبی..... ۱۲۹	
۱.۳. افزایش یا کاهش قیمت‌ها..... ۱۳۱	
۲. عوامل تغییر قیمت‌ها در عصر تشریع..... ۱۳۳	
۲.۱. عوامل طبیعی..... ۱۳۳	
۲.۲. عوامل غیرطبیعی..... ۱۳۵	
۲.۳. عوامل خارجی تغییرات قیمت‌ها..... ۱۳۸	
۲.۴. عوامل سیاستی..... ۱۴۱	
۲.۵. رفتارهای سیاسی و اجتماعی..... ۱۴۳	
۳. افزایش طولانی و شدید قیمت‌ها..... ۱۴۴	
الف. افزایش طولانی قیمت‌ها..... ۱۴۴	
ب. افزایش شدید قیمت‌ها..... ۱۴۷	
فصل دوم: سیاست‌های مقابله با تورم در عصر تشریع..... ۱۵۱	
۱. قیمت‌گذاری روی کالاها (تسعیر)..... ۱۵۱	
۲. مقابله با آثار افزایش قیمت‌ها..... ۱۵۶	
۳. مقابله با علل افزایش قیمت‌ها..... ۱۶۲	
الف. مقابله با عوامل طبیعی افزایش قیمت‌ها..... ۱۶۳	
ب. مبارزه با عوامل عارضی..... ۱۶۶	
ج. مقابله با عوامل خارجی..... ۱۶۷	
د. مقابله با رفتارهای سیاستی..... ۱۶۸	
۴. نتایج و راهکارها..... ۱۶۸	

- بخش سوم: سیاست‌های تورمی در ایران ۱۷۱
- فصل اول: تورم در ایران و جهان ۱۷۵
۱. سیر تورم در ایران و جهان ۱۷۵
- الف. سیر تورم در جهان ۱۷۵
- ب. سیر تورم در ایران ۱۷۸
۲. علل تورم در ایران ۱۸۵
- نتیجه ۱۸۷
- فصل دوم: ارزیابی اهداف دولت در برنامه‌های سوم و چهارم ۱۹۱
۱. ارزیابی اهداف برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۹۲
- یک. شمای کلی اقتصاد در بدو ورود به برنامه سوم ۱۹۲
- دو. اهداف برنامه سوم توسعه ۱۹۴
- سه. ارزیابی اهداف ۱۹۷
۲. ارزیابی اهداف برنامه چهارم توسعه ۲۰۲
- الف. ویژگی‌های اقتصاد در پایان برنامه سوم ۲۰۲
- ب. اهداف و راهبردهای اقتصادی برنامه چهارم توسعه ۲۰۴
- یک. اهداف کلی (غیر کمی) برنامه چهارم ۲۰۴
- دو. ارزیابی اهداف و راهبردها در برنامه چهارم ۲۰۴
- فصل سوم: ارزیابی سیاست‌های دولت از دیدگاه اهداف برنامه سوم ۲۰۹
۱. ساماندهی شرکت‌های دولتی ۲۱۰
۲. عملکرد دولت در خصوص رشد اقتصادی ۲۱۰
۳. بودجه دولت ۲۱۱
- الف. درآمدهای دولت ۲۱۱
- ب. مخارج دولت ۲۱۲
- ج. کسری بودجه ۲۱۳
۴. عملکرد دولت در بخش اشتغال ۲۱۳
۵. سیاست‌های پولی و ارزی ۲۱۵
- الف. بررسی روند تغییرات نقدینگی ۲۱۵
- ب. عوامل مؤثر در حجم نقدینگی ۲۱۶
۶. عملکرد دولت در کنترل تورم ۲۱۷

- ۲۱۸..... ۷. رفاه اجتماعی و توزیع درآمد
- ۲۲۰..... نتیجه
- ۲۲۳..... بخش چهارم: راهبرد اسلامی
- ۲۲۷..... فصل اول: راهبرد کلان اسلامی
- ۲۲۹..... ۱. برنامه کلی توسعه با راهبرد توسعه انسانی
- ۲۳۱..... اجزای مهم برنامه اسلامی توسعه با راهبرد توسعه انسانی
- ۲۳۱..... ۱. فرایند تصفیه اخلاقی
- ۲۳۲..... ۲. قوانین و مقررات
- ۲۳۳..... ۳. نهادها
- ۲۳۳..... الف. نهاد بازار
- ۲۳۴..... ب. نهاد بیت‌المال
- ۲۳۵..... ۴. سیاست‌های اقتصادی
- ۲۳۶..... ۵. جمع‌بندی
- ۲۳۷..... ۲. نمونه تجربی راهبرد اسلامی
- ۲۳۹..... فصل دوم: الگوی اسلامی جهت برون‌رفت از شرایط فعلی اقتصاد ایران...
- ۲۴۰..... راهبردهای اصلی الگوی فوق
- ۲۴۱..... الف. راهبرد عدالت
- ۲۴۴..... ۱. اصلاحات اخلاقی و فرهنگی
- ۲۴۴..... ۲. اصلاحات ساختاری
- ۲۴۴..... یک. اصلاحات مالی
- ۲۴۹..... دو. اصلاحات در بخش تأمین مالی (گسترش مشارکت عمومی)
- ۲۵۰..... الف. اصلاح و تقویت بازارهای مالی (بازار سهام)
- ۲۵۳..... ب. اصلاح و تقویت نظام تعاون
- ۲۵۶..... سه. گسترش تأمین اجتماعی
- ۲۵۸..... ب. راهبرد توسعه انسانی (توسعه اخلاقی و علمی)
- ۲۵۹..... یک. توسعه آموزش یکی از ابعاد توسعه انسانی
- ۲۶۱..... دو. ویژگی‌های آموزش در ایران
- ۲۶۲..... سه. تخریب روستاها و کشاورزی
- ۲۶۴..... ج. راهبرد توسعه روستایی
- ۲۶۴..... یک. ماهیت راهبرد روستایی
- ۲۶۷..... دو. اولویت‌های سیاست‌گذاری در توسعه روستایی

۲۶۹	سه. توسعه روستایی و تورم
۲۷۰	نتیجه
۲۷۳	فصل سوم: نتایج تحقیق، اثبات فرضیه‌ها و آرایه رهیافت‌های سیاستی
۲۷۳	الف. ضرورت بحث
۲۷۴	ب. پرسش‌ها و فرضیه‌ها
۲۷۴	۱. پرسش‌ها
۲۷۵	۲. فرضیه‌ها
۲۷۵	فرضیه یک
۲۷۵	فرضیه دو
۲۷۵	فرضیه سه
۲۷۶	۳. ساختار کلی تحقیق
۲۷۷	ج. نتایج تحقیق و اثبات فرضیه‌ها
۲۷۷	یک. اثبات فرضیه‌ها
۲۷۷	اثبات فرضیه یک
۲۷۹	اثبات فرضیه دو
۲۸۱	اثبات فرضیه سه
۲۸۳	دو. نتایج تحقیق
۲۹۲	د. پیشنهادها و رهیافت‌های سیاستی
۲۹۳	ه. پژوهش‌های مرتبط و ضروری
۲۹۳	یک. در سطح خرد
۲۹۴	دو. در سطح کلان
۲۹۴	سه. در حوزه مباحث فقهی و حقوقی
۲۹۵	کتابنامه
۲۹۵	الف. فارسی
۳۰۲	ب. عربی
۳۰۴	ج. انگلیسی
۳۰۵	فهرست آیات و روایات
۳۰۵	فهرست آیات
۳۰۶	فهرست روایات
۳۰۹	نمایه

پیشگفتار

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی بر اساس آموزه‌ها و احکام آن در ایران از یکسو و شکست مکاتب بشری و ناکامی نظام‌های گوناگون اجتماعی در تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان از سوی دیگر، بر گستره انتظار بشر از اسلام افزوده است.

انتظار آن است که دین اسلام به‌عنوان دین هدایت فرد و اداره جامعه، نظام‌های اجتماعی و دیدگاه آن در مواجهه با یافته‌های علوم انسانی و مکاتب بشری، با منطقی مستدل و مستند ارائه گشته؛ بینش‌ها ارزش‌ها و منش‌های دینی متدینان آسیب‌شناسی و ساحت قدسی دین از پیرایه‌های موهوم و موهون پیراسته گردد. تحقق این امور، پژوهشی دقیق، جامع و سامان‌مند پیرامون کشف و بازآفرینی آموزه‌های اسلام و نظام‌های اجتماعی آن و همتی والا و تلاشی شایسته و روزآمد را می‌طلبد.

بدین منظور پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که نهادی علمی است در قالب سه پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی و فرهنگ و مطالعات اجتماعی و سیزده گروه علمی تخصصی در سال ۱۳۷۳ تأسیس گردید. پژوهشکده نظام‌های اسلامی، که مشتمل بر سه گروه اقتصاد، حقوق و سیاست است، به طور خاص با مطالعه نظامات اجتماعی، اهداف ذیل را تعقیب می‌کند:

۱. کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛
۲. تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگوی‌های کاربردی در قلمرو آن؛

۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدد‌رسانی به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق در باب مسائل مستحدثه به انگیزه گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخگویی به شبهات مطرح در باب فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکاتب و نظامات معارض.

تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند حجت‌الاسلام و المسلمین غلامرضا سرآبادانی در گروه اقتصاد پژوهشکده نظام‌های اسلامی است به موضوع دولت و تورم می‌پردازد.

این تحقیق که در نوع خود کم‌سابقه است با بررسی اهداف نظام اقتصادی اسلام، ملاک‌ها و معیارهایی جهت ارزیابی سیاست‌های تورمزای دولت ارائه می‌کند، آنگاه با مطالعه اقتصاد صدر اسلام و وضعیت تورم در آن دوره به روش‌های برخوردار پیامبر(ص) با پدیده تورم می‌پردازد سپس با بهره‌گیری از این مباحث به بررسی تورم در اقتصاد ایران، علل و عوامل آن، سیاست‌های تورم‌زا در برنامه‌های توسعه اقتصادی می‌پردازد و کارنامه دولت در مبارزه با تورم را ارزیابی می‌کند و در پایان با ارائه الگویی اسلامی، مدلی را برای برون‌رفت از شرایط فعلی اقتصاد ایران پیشنهاد می‌کند.

از محقق ارجمند که افزون بر تحصیلات عالی حوزه و دانشگاه، آثار علمی ارزنده‌ای در عرصه اقتصاد اسلامی دارند و از شورای علمی گروه اقتصاد به‌ویژه ارزیابان تحقیق حجج اسلام دکتر محمدنقی نظرپور، دکتر محمدرضا یوسفی شیخ‌رباط و دکتر سمیه فراهانی‌فرد که با مطالعه و راهنمایی‌هایشان بر غنای اثر افزوده‌اند و از سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که زحمت ویراستاری و انتشار اثر را بر عهده دارند، تقدیر و تشکر می‌شود.

گروه اقتصاد

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

مقدمه

تورم، یکی از مسائل مهم اقتصادهای قرن حاضر است و یکی از مسؤولیت‌های اساسی دولت‌ها، مبارزه با آن می‌باشد. البته سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها یکی از عوامل مهم بروز و تشدید تورم است. این تحقیق در صدد بررسی این معضل می‌باشد. به عنوان مقدمه، موضوع و مسأله اصلی، روش، پیشینه و فرضیه‌های تحقیق را بیان می‌کنیم.

طرح موضوع و مسأله

در این تحقیق در صدد تبیین جایگاه سیاست‌های دولت در ایجاد و یا تشدید تورم و ارزیابی آن‌ها از دیدگاه اهداف اقتصاد اسلامی هستیم. همچنین با بررسی روند تورم در دهه‌های گذشته، به خصوص بعد از انقلاب اسلامی در اقتصاد ایران، موضوع فوق را با ارزیابی اهداف برنامه سوم و چهارم توسعه از دیدگاه اهداف نظام اقتصادی اسلام و عملکرد برنامه سوم را از دیدگاه اهداف خود برنامه، پی‌گیری کرده، تلاش خود را در جهت یافتن راهکار و راهبردی اسلامی به منظور حل مشکلات موجود اقتصاد ایران، همراه با جلوگیری از افزایش تورم و هماهنگی با اهداف نظام اقتصادی اسلام، ادامه می‌دهیم. بنابراین در تحقیق پیش‌روی، مسائل و موضوعات زیر تبیین می‌گردد:

- بررسی و تبیین انواع سیاست‌های تورمی و اهداف آن‌ها.

- بررسی و تبیین اهداف نظام اقتصادی اسلام.

- معیارهای ارزیابی سیاست‌های تورمی از منظر اهداف نظام اقتصادی اسلام.
 - بررسی تورم و سیاست‌های تورمی در صدر اسلام (به عنوان یک تجربه عینی).
 - بررسی سیاست‌های تورمی در ایران (از طریق بررسی فرایند شکل‌گیری تورم و بررسی و ارزیابی اهداف برنامه سوم و چهارم از دیدگاه اهداف نظام اقتصادی اسلام).

- بررسی عملکرد دولت در پایان برنامه سوم از دیدگاه اهداف برنامه.
 - بررسی راهکار و راهبرد اسلامی مطابق با اهداف اقتصادی اسلام برای رسیدن به توسعه پایدار و بدون تورم.

ضرورت و اهداف تحقیق

سال‌های متمادی است که سطح عمومی قیمت‌ها در ایران روند افزایشی دارد. این افزایش گاهی بسیار شدید و توفنده بوده و گاهی کندتر است، ولی هیچ‌گاه متوسط آن یک رقمی نبوده است. یعنی در واقع نرخ تورم در این سال‌ها همواره در حد شدید و یا خیلی شدید بوده است. بحث‌های آینده ما، چه در قسمت نظری و چه در قسمت تجربی (اقتصاد ایران)، ناظر به همین نوع تورم، یعنی تورم شدید و یا خیلی شدید است. اگرچه نوع متوسط تورم نیز اگر همراه با ابزارهای جبرانی جدی نباشد، بسیار مشکل‌آفرین خواهد بود.

بحث از تورم، از دو منظر دارای اهمیت است. یکی از جهت عللی و عوامل به وجودآورنده آن و دیگری، آثار و نتایج ناگوار و نامطلوبی است که در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی بر جای می‌گذارد. آثار سوء تورم الزام می‌کند که با برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری مناسب با آن برخورد شود. یکی از مهم‌ترین مؤثرترین روش‌های برخورد، شناخت دقیق عوامل به وجود آورنده و سپس مبارزه با آنها است. زیرا در این صورت، دقیق‌تر و قاطع‌تر می‌توان با آن به مقابله پرداخت.

حساسیت نسبت به آثار سوء اجتماعی تورم در جوامع انسانی با فرهنگ‌های گوناگون، متفاوت می‌باشد. در جوامع دینی به لحاظ حساسیت

آموزه‌های دینی نسبت به ارزش و حقوق انسان‌ها و پاسداری از آن، مسأله شناخت این پدیده و برخورد با آن با توجه به آثار سوء اجتماعی آن اهمیت بیش‌تری می‌یابد.

از نظر اقتصادی نیز، پدیده تورم اگر چه در کوتاه مدت ممکن است تأثیر مثبت روی رشد اقتصادی و فاکتورهای اساسی آن داشته باشد، اما به طور قطع در میان مدت و بلندمدت تأثیر منفی روی رشد اقتصادی و روند توسعه خواهد داشت.

در ایران اسلامی نیز، به خاطر حساسیت فوق‌العاده دین اسلام در مورد مقام و منزلت انسان و تأکید بر لزوم ساختن زندگی دنیوی و اخروی او با هم، و تعارض آثار تورم با جهات فوق‌الذکر، تلاش در جهت شناخت عوامل از جمله میزان دخالت سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های دولت در ایجاد و تشدید تورم و همین‌طور شناخت راهکارهای مقابله با آن، به خصوص ارائه راهبردهای اسلامی که از افزایش قیمت‌ها نیز پیش‌گیری کند، ضروری است. از طرف دیگر اهداف توسعه‌ای و گذار از شرایط فعلی عقب‌ماندگی و توسعه‌نیافتگی، و رسیدن به مرحله توسعه، و یافتن راه‌حلی برای این مشکل و مشکلات ناشی از آن نیز، پرداختن به بحث فوق را الزامی می‌کند.

ترتیب منطقی مباحث

مباحث نظری بخش اول به شرح زیر خواهد بود:

ابتدا انواع سیاست‌های اقتصادی تورمی و اهداف آن‌ها را بررسی خواهیم کرد؛ سپس اهداف نظام اقتصادی اسلام و برخی ملاک‌ها و معیارها از دیدگاه اهداف مذکور، به‌خصوص عدالت اقتصادی را به روشنی تبیین کرده و بر اساس آن، سیاست‌های تورم‌زا را ارزیابی می‌کنیم. این‌که این نوع سیاست‌ها چه نسبتی با اهداف اسلامی داشته و معیارهای عدالت و سیاست‌های عادلانه، چگونه آن‌ها را ارزیابی و ارزش‌گذاری می‌کنند.

در بخش دوم نشان خواهیم داد که اگر چه افزایش قیمت در عصر تشريع وجود داشته است، ولی سیاست‌های اقتصادی پیامبر ﷺ نه تنها دخالتی در افزایش

قیمت نداشته‌اند، بلکه زمینه‌ساز رونق اقتصادی و کاهش تورم نیز بوده است. در بخش سوم با استفاده از نتایج مباحث نظری بخش اول و با بهره‌برداری از نتایج مباحث بخش دوم، شرایط عینی و واقعی اقتصاد ایران را بررسی خواهیم کرد. میزان تأثیر سیاست‌های دولت و اهداف و سیاست‌های برنامه سوم و چهارم در ایجاد تورم را بررسی کرده و سپس با اهداف و معیارهای بحث شده در بخش اول، سیاست‌های مذکور را ارزیابی و سنجش می‌کنیم.

بخش سوم، به عملکرد دولت در پایان برنامه سوم و میزان تطابق آن با اهداف خود برنامه می‌پردازد. روشن است که با این ارزیابی، نسبت عملکرد دولت با یک واسطه، با اهداف اقتصاد اسلامی نیز سنجیده می‌شود. در این قسمت نشان خواهیم داد که دولت در بسیاری از موارد به اهداف برنامه نرسیده، یعنی سیاست‌های تورمی اجرا شده‌اند بدون این‌که به هدف مورد نظر برسند. نوع مدیریت و اجرای دولت در ایجاد چنین شرایطی بی‌تأثیر نبوده است.

در بخش چهارم با توجه به نتایج مباحث تئوری در بخش اول و نتایج بخش دوم و سوم که بیانگر وضعیت سیاست‌ها و تصمیمات اقتصادی موجود در اقتصاد صدراسلام و شرایط فعلی ایران در دوره مورد نظر است، راهبرد اسلامی و غیرتورمی را برای گذار از وضعیت موجود ارائه خواهیم کرد.

روش تحقیق

در فیش‌برداری و جمع‌آوری مطالب، از روش کتابخانه‌ای و مراجعه مستقیم به منابع استفاده شده است. اما برای تبیین مطالب و مسایل و اثبات فرضیه‌ها، از روش‌های استنباطی و تحلیلی استفاده کرده‌ایم. روش بحث در دو بخش اول اغلب استنباطی است که با استفاده از منابع اسلامی و اقتصادی مطالب موردنظر را استنباط کرده‌ایم.

در بخش سوم، تقریباً همه مباحث تحلیلی است. با استفاده از اطلاعات و آمارهای موجود و تحلیل آن‌ها به ارزیابی سیاست‌ها و اهداف برنامه‌ها بر اساس اقتصاد اسلامی اقدام کردیم. در بخش چهارم نیز مجدداً با استفاده از

روش استنباطی به تبیین راهبرد اسلامی در توسعه می‌پردازیم.

فرضیه‌های تحقیق

این تحقیق در صدد بررسی سه فرضیه می‌باشد:

الف. سیاست‌های تورمی، با فرض وجود نظام کارآمد اسلامی، اگر با قصد ایجاد تورم اجرا شده و موجب تورم^۱ شود، متعارض با عموم اهداف نظام اقتصاد اسلامی، به ویژه عدالت اقتصادی است. و با فرض وجود اقتصاد ناسالم و نامتعادل مثل شرایط فعلی ایران، چون اجرای سیاست‌های تورمی با هر هدفی باشد منجر به تورم خواهد شد، متعارض با اهداف مذکور اقتصاد اسلامی، به خصوص عدالت اسلامی، می‌باشد.

ب. بررسی فرایند شکل‌گیری تورم و عوامل به وجود آورنده آن در سال‌های گذشته از یک طرف و بررسی اهداف و سیاست‌ها و راهبردهای اجرایی برنامه‌های سوم و چهارم توسعه، نشان می‌دهد که بسیاری از سیاست‌ها و تصمیم‌های دولت، در ایجاد و تشدید تورم دخیل بوده است، و بدین جهت، تعارض آشکاری با اهداف اقتصادی اسلام دارند. اگر چه عناوین کلی اهداف، تطابق نسبی با اهداف اقتصاد اسلامی دارند.

ج. با استفاده از الگوی اسلامی توسعه اقتصادی با محوریت راهبرد «توسعه سرمایه انسانی» و همراهی برخی راهبردهای فرعی دیگر چون «راهبرد عدالت» و «راهبرد توسعه روستایی و کشاورزی» می‌توان مشکلات فعلی اقتصاد ایران را بدون گرفتار شدن در دام تورم‌های شدید برطرف کرده و به توسعه اقتصادی نایل آمد.

پیشینه تحقیق

منبع یا منابعی که به طور مستقل به ارزیابی سیاست‌های تورمی دولت از دیدگاه اهداف اقتصاد اسلامی، چه به صورت نظری و چه به صورت مصداقی و

۱. در قسمت «ضرورت و اهداف» تورم را تعریف کردیم.

در مورد اقتصاد ایران که بحث اصلی این تحقیق است، پرداخته باشند، نیافتیم. البته به صورت پراکنده برخی از اجزای بحث (اهداف اقتصاد اسلامی). در برخی منابع مورد بحث قرار گرفته است؛ از قبیل:

درباره عدالت اقتصادی و معیارهای عدالت می‌توان به منابعی چون مبانی نظری عدالت اجتماعی نوشته حسین توسلی، عدل الاهی و بیست گفتار از شهید مطهری، اقتصادنا از آیت‌الله شهید صدر و ... اشاره کرد.

در خصوص تورم و سیاست‌های تورمی، منابعی چون فرایند تورم در ایران از علی طیب‌نیا، پول و بانک نوشته قدیری اصلی، اقتصاد کلان نوشته ویلیام اچ. برانسون، ترجمه عباس شاکری، پول و تورم نوشته فرخ قبادی و فریبرز رئیس‌دانا، تورم، راهنمایی بر بحران در تنوری اقتصادی معاصر ترجمه حسین عظیمی و حمیدرضا غفارزاده، تورم تألیف احمد کتابی، و ... وجود دارند.

بسیاری از منابع فوق‌الذکر موضوع تورم در اقتصاد ایران را نیز بررسی کرده‌اند. مقالات متعددی نیز در این زمینه نگاشته شده است؛ از جمله: «بررسی عوامل مؤثر بر مالیات تورمی در اقتصاد ایران» نوشته محمد وطن‌پور، «بودجه و عوارض مهلک تورم مستمر» نوشته علی‌نقی مشایخی.

در بحث کلی اهداف اقتصادی نظام اسلامی نیز می‌توان به منابعی چون: نظام اقتصادی اسلام از هادوی نهرانی، نظام انگیزش و اهداف نظام اقتصادی اسلام نوشته سیدحسین میرمعزی، نظام اقتصادی اسلام نوشته حسن سبحانی، اندیشه‌های اقتصادی ابن‌خلدون تألیف نصرالله تیرتاش و قسمت‌هایی از کتاب اقتصاد بخش عمومی نوشته یدالله دادگر و مقالاتی از جمله «کاربرد نظریه عدالت اقتصادی در نظام توزیع ثروت و درآمد» نوشته ایرج توتونچیان و حسین عبوضلو، «عدالت اقتصادی» نوشته احمد علی بوسقی، «واقع‌گرایی نظریه عدالت در اقتصاد اسلامی» نوشته سید احسان خاندوزی و «عدالت اقتصادی از نظر افلاطون، ارسطو و اسلام» نوشته حسن آفانظری، و ... مراجعه کرد.

بخش تحلیلی اقتصاد ایران نیز به صورت پراکنده و در سال‌های گوناگون در منابع گوناگونی بحث شده است، اما گزارش‌های اقتصادی سازمان مدیریت

و برنامه‌ریزی به طور کامل تا پایان برنامه سوم، عملکرد اقتصاد را بررسی کرده است. کتاب ربع قرن تشیب و تضرار (بررسی تحولات اقتصادی کشور طی سال‌های ۱۳۵۸ - ۱۳۸۲) کاری از معاونت اقتصادی وزارت اقتصاد و امور دارایی نیز به این امر پرداخته است. البته در این زمینه از گزارش‌ها و آمارهای اقتصادی بانک مرکزی و مرکز آمار ایران نیز بهره برده‌ایم.

در خصوص راهبرد اسلامی نیز می‌توان به منابعی چون اسلام و چالش اقتصادی نوشته محمد عمرچیرا، ترجمه جمعی از محققین، اسلام و توسعه اقتصادی نوشته محمد عمرچیرا، ترجمه محمدنقی نظرپور و سید اسحاق علوی، اندیشه‌های اقتصادی ابن خلدون تألیف نصرالله خلیلی تیرتاشی و طرح تحلیلی اقتصاد اسلامی نوشته مهدی بناء رضوی اشاره کرد.

غلام‌رضا سرآبادانی